

Ook van Martine Letterie
over de Tweede Wereldoorlog

Oorlog zonder vader
Bommen op ons huis
Scherven in de nacht
Verzet tegen de vijand
Hanna's reis

Martine Letterie

Groeten van Leo

Met tekeningen en brieven
van Leo Meijer

Leopold / Amsterdam

Eerste druk 2013

© 2013 tekst: Martine Letterie, www.martineletterie.nl

Vormgeving: Annemieke Groenhuijzen

Tekeningen en brieven: Leo Meijer

Foto's: Herinneringscentrum Kamp Westerbork / www.kampwesterbork.nl,

m.u.v. foto jodenster blz. 19 © Beeldbank wo2, foto Hollandsche Schouw-

burg blz. 33 © Rotterdams Dagblad via Beeldbank wo2

Uitgeverij Leopold, Amsterdam / www.leopold.nl

ISBN 978 90 258 6190 2 / NUR 212

Uitgeverij Leopold drukt haar boeken op papier met het FSC®-keurmerk.
Zo helpen we waardevolle oerbossen te behouden.

Inhoud

Van huis gehaald	5
In de raadzaal	12
Sterren aan de hemel	18
De trein	23
Het einde van de reis?	28
De schouwburg	33
Westerbork	41
Barak 66	47
De school	56
Transport	62
Verhuizen	67
Jarig	70
Iets moois	75
Een tip van grote Leo	81
Een hand van Sinterklaas	86
Een tekening van grote Leo	92
Afscheid van Westerbork	97
<i>Over dit boek</i>	101
<i>Een historische plek met een bijzondere geschiedenis</i>	104

Van huis gehaald

De bel gaat. En dat is raar. Leo weet meteen dat er iets niet klopt. Zo vroeg komt er nooit iemand aan de deur. Ze zitten aan het ontbijt, papa mama en hij. Leo heeft zelfs zijn pyjama nog aan.

Papa werpt een snelle blik op mama, en dan op hem. Hij vouwt de krant langzaam en netjes op, alsof hij daarmee tijd zoekt om na te denken. Mama's hand krimpt tot een vuist naast haar ontbijtbordje. Leo's hart bonkt in zijn keel en zijn hele lijf prikt. Heel even staat de tijd stil.

Dan gaat de bel nog eens. Hard en lang schelt hij door de stilte. Beneden aan de straat staat iemand die ongeduldig is. Papa staat op en loopt naar de voordeur. Hij doet hem open, stapt het halletje in en trekt aan het touw voor de buitendeur. 'Waarmee kan ik...'

Voetstappen die zonder aarzelen de trap op gaan. Een mannenstem. 'U moet meekomen, meneer Meijer. U, uw vrouw en uw zoon Leo. Alle drie. Pak het hoogst noodzakelijke in, zo snel mogelijk. Er staat een auto voor de deur met draaiende motor. We moeten vanochtend alle joden van Zwijndrecht ophalen. Opschieten dus.'

Mama's ogen worden groot en ze vullen zich met tranen, maar ze blijft zitten. Het is alsof ze zich niet kan bewegen.

‘Hebt u mij niet gehoord?’ In de keukendeur staat een politieagent, en achter hem verschijnt er nog een. ‘Inpakken, en snel een beetje!’

Leo kijkt van de agent naar mama. Wat moet hij doen?

‘Kom maar, Leo,’ zegt papa uit de gang. ‘Mama gaat boterhammen smeren voor onderweg. Ga jij maar naar je kamer en kleeid je aan. Bedenk wat je het liefst mee wilt nemen. Nel heeft al een rugzak met kleren klaargemaakt, voor de zekerheid. Die staat onder je bed.’

Rugzak met kleren? Voor de zekerheid? Wist papa dat dit kon gebeuren? Ja. Hij heeft het zelfs met Nel besproken, zijn assistente in de apotheek. Ze komt vaak bij hen thuis, omdat ze boven de apotheek wonen.

Leo’s hoofd bonst. Misschien wist hij het zelf ook wel. Hij is joods. Joden mogen steeds minder sinds de Duitsers de baas zijn in Nederland. De Duitsers zeggen niet alleen dat joden anders zijn, maar ook dat ze slecht zijn.

Eerst mocht papa de fiets van de apotheek niet meer houden omdat hij een jood is, toen kon Leo niet meer naar de gewone school van meester Nawijn, en papa moest zelfs zijn eigen apotheek aan iemand anders overdragen. Joden mogen geen dokter meer zijn of een eigen apotheek hebben. Nu moeten ze hun huis uit.

6

Het is als een nare droom die maar niet ophoudt en die steeds erger wordt.

Leo staat op en de agent gaat opzij om hem erlangs te laten. De man kijkt hem niet aan. Waarom is dat? Vindt hij joden zo slecht dat hij ze liever zo min mogelijk ziet?

Of schaamt hij zich dat hij dit doet?

Papa is al naar boven, en mama komt even later achter Leo aan. Ze zegt niets, maar de tranen lopen over haar wangen. Ze loopt naar de grote slaapkamer, en Leo gaat zijn eigen kamertje in. Het bed is niet opgemaakt en de gordijnen zijn nog dicht. Hij trekt ze open en doet de verduistering omhoog. De hemel boven de huizen aan de overkant is niet meer donker, maar voorzichtig grijs. De zon komt op en de dag begint. Voor de meeste mensen in Zwijndrecht is dit een gewone maandagmorgen, maar niet voor de joden.

Op de stoel voor het bed heeft mama gisteravond de kleren voor vandaag klaargelegd. Leo trekt ze snel aan en kijkt zijn kamer rond. Het bed, de platen aan de muur, de kast met zijn trein erin... Wanneer houdt de nare droom op, en wanneer komt hij hier weer terug?

Een zware mannenstem schalt door het huis. 'We hebben geen uren de tijd!'

Papa komt gehaast de kamer binnen. 'Opschieten, jongen.' Hij bukt zich voor Leo's bed en haalt er een rugzak onder vandaan. 'Nel heeft kleren voor je ingepakt. Ondergoed, een dikke trui, een bloes voor als het weer warm wordt...'

Een bloes? Het lijkt ineens of Leo minder goed kan ademen. Er drukt iets op zijn borst. 'Zijn we nog niet terug als het zomer wordt?'

Papa haalt met een verdrietig gezicht zijn schouders op. 'Dat weet ik niet. Ik hoop natuurlijk van wel. Wat neem je mee?'

Leo slikt om de druk op zijn borst weg te krijgen. Hij moet iets meenemen. Iets kiezen. Zijn trein? Nee. Die past niet in zijn rugzak. De beer die hij van opa en oma kreeg? Nee. Daar is hij nu te groot voor. De beer kan hem niet troosten in deze nare droom. Dan weet hij het. Zijn kleurpotloden en zijn tekenschrift. Tekenend kun je overal. Hij pakt de doos met het schrift en geeft ze aan papa. 'Dit.'

'Goed idee.' Papa stopt de tekenspullen in de rugzak. Dan staat hij op. 'Kom, we gaan.'

Als Leo buiten komt, ziet hij eerst de twee Duitse soldaten en daarna pas de vrachtwagen. Hun voeten staan iets uit elkaar en ze hebben grote geweren in de aanslag. Ze kijken niet naar hem, maar naar de etalage van bakkerij Van der Jagt.

Waarom wil niemand hem zien? Waarom halen ze een jongen van zeven jaar van huis met een geweer?

Leo's benen worden wiebelig en hij kan ineens niet meer lopen. Met zijn hand zoekt hij die van mama achter hem. 'Mama!' Hij denkt dat hij gilt, maar het woord komt heel zacht naar buiten.

'Doorlopen, tempo!' De blaffende agent drijft hen op als een herdershond zijn kudde. Zou een opgedreven dier zich zo voelen? Zou een schaap net zo bang zijn voor de hond als Leo voor de agent?

Mama legt haar hand in zijn rug en geeft hem zacht een duwtje. 'Toe maar, schat.'

Leo met mama toen alles nog gewoon was.

Een eindje verderop staan een paar mensen zwijgend te kijken. Papa stapt als eerste in de vrachtwagen. Zijn gezicht staat strak en zijn adem maakt wolkjes in de koude morgenlucht. Hij strekt zijn hand uit naar Leo. 'Kom maar, dan help ik je.'

Voor hij instapt, kijkt Leo naar bakkerij Van der Jagt. Achter de etalagekast staat Jeanne met haar vader en moeder. De bakker heeft zijn ene arm om zijn vrouw

geslagen; met de andere klemt hij Jeanne tegen zich aan. Hoe ziet het eruit als je burens zomaar worden meegenomen? Zou Jeanne begrijpen wat er gebeurt? Zij is pas vijf. Vast niet. Heel even houden hun ogen elkaar vast, die van Leo en Jeanne.

Dan trekt papa Leo omhoog de vrachtwagen in en steekt zijn hand dan opnieuw uit om mama te helpen. Leo blijft staan. Het is er donker. Achterin zitten mensen, maar hij kan niet zien wie het zijn. Mama stapt nu ook in, en voordat ze kunnen gaan zitten, trekt de vrachtwagen op.

Mama gilt en verliest haar evenwicht. Samen vallen ze op een stel tassen die in het midden liggen. De auto rijdt maar een heel klein stukje en dan stopt hij weer. De motor blijft draaien.

‘Kom maar, Leo.’ Papa helpt hem overeind. En ze zoeken een plek achter in de wagen, naast de mensen die er al zitten. Niemand zegt iets.

De stilte maakt dat de druk op Leo’s borst nog groter wordt. ‘Waarom rijden we niet?’ fluistert Leo.

‘De familie Den Hartog,’ zegt papa zacht. O ja. de slager om de hoek is ook joods. Alle joden moeten mee. Niemand mag in zijn eigen huis blijven. Wat gebeurt er met al die lege huizen? Wie past erop tot ze terugkomen? Mevrouw Den Hartog huilt heel hard als ze de vrachtwagen in komt. Meneer Den Hartog klopt haar zachtjes op haar rug. Hun dochter Esther, die al een groot mens is, komt naast Leo zitten. En dan rijden ze weer.

De laatste keer stopt de vrachtwagen voor het gemeentehuis. ‘Aussteigen!’ schreeuwt een van de soldaten. Een voor een stappen ze uit. De mannen helpen hun vrouwen, en papa tilt Leo van de vrachtwagen. Mama houdt zijn hand stevig vast als ze het gemeentehuis in lopen. Waarom moeten ze hierheen? Is dit al het einde van de reis?

In de raadzaal

Met hoeveel joden zijn ze? Leo laat zijn blik langzaam rondgaan en hij telt. Twintig. Ze zitten in de raadzaal van het gemeentehuis. Grote glas-in-loodramen maken de hoge zaal licht en kleurig. Op de muur staat met grote letters **GEEN VREEZE MAAR KLOEKMOEDIGHEID BEPAAL' DE MAAT VAN UW BELEID.**

Kloekmoedigheid... Wat een raar woord. Leo kan goed lezen, maar hij snapt de zin niet. Zal hij aan papa vragen wat het betekent? Hij kijkt naar papa's ernstige gezicht. Nee, beter van niet nu.

Wat gebeurt er op andere dagen in de raadzaal?

12

'GEEN VREEZE MAAR KLOEKMOEDIGHEID BEPAAL' DE MAAT VAN UW BELEID,' staat op de muur van de raadzaal in het gemeentehuis waar Leo met andere joden uit Zwijndrecht wordt opgesloten.